

Į šviesą

ŠATRĪJOS RAGANA

I šviesą

PER AŠARAS

Kada Žiškų Juozukas taip gerai pradėjo kalbėti, jog galima buvo jį suprasti be didelio vargo, pamatęs sykį motiną skaitant maldos knygą, jis tarė:

— Kai as užaugsiu didelis, il as skaitysiu knygas. As taip noliu mokėti skaityti, taip noliu!

Tas noras neužgeso jam augant, nežiūrint į tai, jog tėvus nuolat girdėjo sakant, kad mokslas esąs nereikalingas, kad knygos duonos neduosiančios ir kad tik ponų dykaduonių darbas esą knygas skaityti, o bėdiniems žmonėms darbininkams nesą kada tokiais niekais užsiimti.

Juozukas visiškai nemąstė apie tai, ar knyga duos jam duonos, ar mokslas reikalingas, ar ne. Jis ne mokėjo atsakyti į tuos klausimus. Jis norėjo tik mokyties, knyga jį traukė prie savęs, ir gana.

Tą norą mokyties, kurs atsirado jame, Dievas žino, iš kur, padidino dar vienas atsitikimas.

Juozukas ėjo jau septintus metus. Išsivarė jis žąsis į pūdymą¹, kurs tuokart buvo tuojau sodžiaus gale, čia pat už ūkininko Urbono sodno². Lakstydamas po lauką, atbėgo jis prie žabų tvoros³, apsupančios sodną, ir užsimanė pažiūrėti, kas ten tame sodne yra. Įlipęs lig pusės tvoros, žvilgterėjo į vidų ir pasiliko taip, lyg prikaltas. Po obelimi, ant suolelio sėdėjo kažin koks ponas spindinčiomis auksinėmis sagutėmis, ir pasilenkęs žiūrėjo į taip pat, kaip sagutės, blizgančią trobelę, stovinčią prieš jį ant staliuko. Juozukas tuojau pažino, kad tai buvo Urbono sūnus Mykolas, apie kurį visi sakė, kad labai didelius mokslus einąs.

Bet Juozukui netiek rūpėjo jis pats, kiek jo ta trobelė. Spindėjo ji kaip tik tie liktoriai⁴, kuriuos Maušienė per šabasą⁵ ant lango statydavo. Labai išsižiojęs, akis išplėtęs, viena ranka už tvoros mieto⁶ laikydamasis, vaikas žiūrėjo ir žiūrėjo, net mirkčioti užmiršęs.

— Ką čia jis daro? — mąstė vis. — Ką čia jis daro?

Ir matė, kaip ponaitis ėmė vis nuo stalo mažus stiklelius, kišo juos po trobele iš apacios, ir prisiglaudęs, vėl žiūrėjo. Ant stalo gulėjo didelė knygų krūva. Viena tarp jų pasirodė Juozukui tokia didelė, kaip ta, kurią šventadieniais matydavo bažnyčioje ant altoriaus.

— O, Dievulėliau! Argi jis visas tas knygas yra perskaitęs? — pamąstė.

Ūmai⁷ Juozukas pasijudino; žabai subrazdėjo, ponaitis žvilgterėjo į tą pusę ir pamatė netikėtą savo mokslo tyrinėjimų liudytoją. Patiko jam ir prajuokino jį išsižiojęs iš didelio smalsumo vaiko veidas, ir sušuko:

— Ei, vaikeli, ko taip žiūri iš tolo? Eikš arčiau, geriau pamatysi!

Juozukas, pamatęs, ponaičio akis į save atkreiptas, labai susigėdino ir išsigando.

— Bėgsiu! — buvo jo pirma mintis.

Vaikystė, Svajonė

Norai, Knyga

Ponaitis

¹pūdymas — paliktas neapsėtas dirbamas laukas. [przypis edytorski]

²sodnas — sodas. [przypis edytorski]

³žabų tvora — tvora padaryta iš šakelių. [przypis edytorski]

⁴liktorius (brus.) — žvakidė. [przypis edytorski]

⁵šabasas — šabas; žydų šeštadienio šventė. [przypis edytorski]

⁶mietas — kuolas, baslys. [przypis edytorski]

⁷ūmai — staigiai. [przypis edytorski]

Bet ponaičio pavadinimas jį sulaukė. Stovėjo dar vietoje, abejodamas.

Prasidėjo smarki kova nedrąsumo su smalsumu. Ir nors nedrąsumas buvo begalinis, smalsumas, matyti, dar didesnis, nes išgirdęs dar žodžius:

— Eikš greičiau, nebijok! Tokiu aš čia tau dyvų⁸ parodysiu, kokių dar niekad nebuvai matęs! — akimirksniu išoko į sodną ir nedrąsiai prisiartinio prie staliuko.

— Ką gi aš tau čia parodysiu? — paklausė ponaitis. — Palauk, parodysiu kuisio⁹ koją.

Juozukas žiūrėjo, akių nenuleisdamas, kaip jisai, sugavęs kuisį, išrovė jam koją mažutėmis replėlėmis, padėjo ją ant stiklelio, kitu plonučiu jį uždėjo ir pakišo po trobelę. Tai darydamas, vis šnekino Juozuką. Bet veltui. Vaikas tylėjo, nedrįsdamas niekaip nei žodžio ištarti. Bet kada jau viską pritaisęs, liepė jam veizdėti¹⁰, Juozukas, pažiūrėjęs, staiga užmiršo savo nedrąsumą, užmiršo, kad jo klauso ponaitis, ir sušuko.

— O, Dievulėliau! Plaukais apžėlusi! Kaip tik avino!

Paskui ponaitis parodė sparną ir snukį. Juozukas negalėjo atsistebėti, ir vis išreikšdamas šauksmais tą savo nustebimą. Ant galo tarė:

— Kad tokie kuisiai būtų, tai jie ir žmogų galėtų praryti.

Parodęs, ponaitis pasakė, dabar Juozukas galįs sau eiti, nes jam reikia grįžti prie savo knygų. Vai kas labai norėjo pasiklausti, ar gi jis visas tas knygas jau yra išskaitęs, bet nepradrišęs ir nei žodžio nepasakęs, išspruko per tvorą atgal į pūdyką. Ir kaip tik į pat laiką, nes rado savo žąsis prie pat miežių.

Visą vakarą pasakojo jis apie kuisį ir „trobelę“, nei apie ką kita net mąstyti nebegalėdamas. O ant rytojaus apie tą patį laiką vėl jis nuo savo žąsų atbėgo pas sodną ir pažiūrėjo pro tvorą.

Ponaitis sėdėjo toj pačioj vietojo ir skaitė, bet „trobelės“ nebebuvo.

Vaikas pastovėjo valandėlę, bet ponaitis buvo taip įsigilinęs į knygą, jog nei sykio į jį nežvilgterėjo, ir Juozukas, nesulaukęs pavadinimo, sugrįžo nuliūdęs prie žąsų.

Trečią dieną buvo jisai vėl savo vietoje prie tvoros. Tą sykį ant staliuko vėl spindėjo „trobelė“, ir ponaitis žiūrėjo į ją, kaip anąsyk. Juozukui akis prašvito iš džiaugsmo. Pastovėjęs valandėlę ir matydamas, jog ponaitis neatkreipia į jį atidžios¹¹, jis ėmė tyčiomis brazdinti. Tāt pagelbėjo. Ponaitis, pakėlęs galvą, tarė:

— Sveikas, vaikeli! Vėl norėtumei pažiūrėti kuisio kojoms, ką? Gailu, kad aš laiko neturiu šiandieną. Būčiau parodęs.

Juozukui staigu pasidarė be galo liūdna. Akimis pilnomis ašarų, skubinau nulipo nuo tvoros, ir pažiūrėjęs žąsų, atsisėdo ant žolės po šermukšniu ir pradėjo verkti, kumščiais akis šluostydamas ir šnibždėdamas:

— Taip norėjau pažiūrėti, taip norėjau!

Išsiverkęs, pamastė, jog nėra ko jau taip labai verkti, nes kad šiandieną ir negavo pažiūrėti trobelės, tai rytoj tikriausiai gaus. Ir nusiramino.

Bet ant rytojaus sodno po obelimi nebebuvo nieko, o vakarą, parėjęs namo, Juozukas išgirdo nuo tėvų, kad Urbonai išleidę jau savo mokytojų sūnų.

Taip pasibaigė Juozuko idilija.

Nors taip trumpai tesitęsė, paliko tečiau nebeišdildomus pėdsakus Juozuko sieloje: padidino dar prigimtąjį jo patraukimą prie knygos. Nusprendė jis dabar tapti tokiu pat mokytoju vyru kaip Urbonų Mykolas. Paprašys tėtušių leisti jį į tokius pat mokslus, taip kaip Urbonas savo sūnų kad leido. Juk sako, ir Mykolas kitąsyk žąsis ganęs, kaip ir jis — tai kodėl gi jis negalėtų taip pat prasimokyti?

Ir bėgiodamas paskui žąsis, svajėjo, kaip jis tapęs tokiu mokytoju ponaičiu kaip Urbonų Mykolas, atvažiuos vasarą namo, aukso guzikais¹² žibąs, tokią žiūrimąją trobelę nusipirkęs... atsisės sau sodne... Ak tiesa! Juk jie sodno neturi! Yra prie trobos tik mažutis darželis, kur marguliuoja jurginai ir žaliuoja rūtos — o daugiau nieko. Labai gailu pasidarė Juozukui. Bet tuojau nusiramino. Et, niekas! Kerčioje, prie tvoros auga dvi vyšnios; po tomis vyšniomis jis pasistatys staliuką, suolelį ir sėdės, knygomis apsikrovęs. Vaikai

⁸dyvai (sl.) — keistenybės, stebuklingi dalykai. [przypis edytorski]

⁹kuisis — uodas. [przypis edytorski]

¹⁰veizdėti — pažiūrėti, žvelgti. [przypis edytorski]

¹¹atidžia — dėmesys. [przypis edytorski]

¹²guzikas (lenk.) — saga. [przypis edytorski]

Džiaugsmas, Nuostaba

Liūdesys

Prašymas, Mokslai,
Svajonės

subėgs žiūrėti iš tolo, ką jis ten daro; jis visus pasišauks ir parodys ir kuisj, ir musę — viską.

Vieną vakarą parėjęs namo, Juozukas, pabučiavęs motinai ranką, tarė nedrąsiai:

— Mamyte, leisk mane mokyties, taip kaip Urbonų Mykolas! Aš noriu būti toks mokytas, kaip Mykolas.

Motina net rankomis suplojo, nustebusi.

— Ar jau tu gal pablūdai¹³ Juozuk! — sušuko. — Eik tu durnel, durnel! Ar mums lyginties su Urbonais? Kur mūsų tiek arklių, kur tiek karvių? Kur laukai tokie? Ar misliji¹⁴ mokslus možna¹⁵ išeiti už keletą kapeikų? Veizdėk, Urbonai kiek kašto padėjo, visus savo pinigų išleido.

Ir juokdamosi iš vaiko kvailumo, kalbėjo toliau:

— Mat, užsimanė ponaičiu būti! Kad neturi ant ko ponavoti¹⁶— tai ir nenorėk. Žąsis ganyk ir gana — tai tavo ir visas ponavojimas¹⁷!

Juozukas tylėjo. Ant jo paraudusią skruostų sužibėjo viena ašara, paskui antra, trečia... paskui pasiliejo jos, kaip lietus.

— Ko čia bliausi dar! — sušuko supykusi motina. — Bene kas čia tau ką padarė? Verk, kad yra ko, kad išlupsiu kada, o ne dabar, pats nežinodamas ko. Cit - tuojau!

Vaikas, kūkčiodamas, išbėgo iš trobos ir staciai nuėjo pas svirnelį. Tėn atsisėdęs ant slenkščio, susirietęs, galvą nuleidęs, verkė toliau. Ašaros riedėjo jam per apskritą veidelį, dabar taip skausmingą, krito ant tamsiai raudono švarkelio, ant mažų, plikų kojyčių, juodų nuo pridžiūvusios prie jų žemės.

Nuo tos dienos Juozukas liovėsi svajojęs apie aukso sagutes ir sėdėjimą darželyje po vyšniomis, knygomis apsikrovus. Trumpas buvo motinos atsakymas į jo meldimą, bet aiškiai parodė jam, jog tapti tokiu mokytu ponaičiu, kaip Urbonų Mykolas, visiškai, visiškai negalimas daiktas.

Kur gi?! Jie teturi tris karves, o Urbonai dešimtį; pas juos du arkliai, o pas Urbonus šeši... o dar kumeliukai. Ne, niekaip negalima!

Per kelias dienas Juozukas labai nuliūdęs bėginėjo po lauką, savo žąsis ganydamas. Jo akyse vis stovėjo gražusis ponaitis, auksinėmis sagutėmis, spindinti trobelė ir knygos, kaip mišiolas¹⁸. Niekados, niekados nesėdės jis taip sodne, neturės nei tokios trobelės, nei knygų.

Kelias dienas taip liūdnei pamąščius, atėjo jam į galvą, jog, ir nevažiuojant toli į miestą, galima išmokti skaityti. Jo mamytė juk moka ir jį išmokys. Nebus jokio kašto. Žinoma, nebus jis jau toks ponaitis, kaip Urbonų Mykolas, nevilks tokių auksinių guzikų. Ką padarysi! Nekas dėlto. Bet knygas ir trobelę turės ir skaitys sau. Jam juk užvis rūpi žinoti, kas knygoje surašyta. O, jis viską perskaitys! Mamytė išmokys skaityti; paaugęs, jis išeis „į služmą“¹⁹, užsidirbs pinigų ir nusipirks knygą. Vieną būtinai tokią didelę, kaip Urbonų Mykolo. Už visą rublį prisipirks, ir gana.

Paskui, patarnavęs antrus mej tus, nusipirks trobelę. Kažin, gal kokius du rublius kaštuoja²⁰?.. Tegu sau, vis tiek jis nusipirks...

Kad tik mamytė greičiau pradėtų mokyti. Taip jis norėtų kuo greičiausia, kuo greičiausia!

Tą patį vakarą, parvaręs žąsis namo, tarė motinai:

— Mamyte, išmokyk mane skaityti!

— Kaip gi, tuojau imsiu ir išmokysiu! Nuo žemės dar nepaaugo, o skaityti užsimanė. Kaip ateis laikas, ir išmokysiu, nebijok. Neesi į bažnyčią be knygos, kaip kokio ubago vaiks. Pirmiau turi spaviednės²¹ prieiti, ne apie skaitymą mislyti. Bus dar laiko, kai paaugsi.

Liūdesys, Džiaugsmas

Svajonė

Prašymas

¹³(pa)blūdyti — (pa)kvailioti. [przypis edytorski]

¹⁴ar misliji? (lenk.) — ar galvoji? [przypis edytorski]

¹⁵można (sl.) — galima. [przypis edytorski]

¹⁶ponavoti (lenk.) — ponauti, būti ponu, valdyti. [przypis edytorski]

¹⁷ponavojimas (lenk.) — valdymas. [przypis edytorski]

¹⁸mišiolas — mišių knyga. [przypis edytorski]

¹⁹išeiti/išleisti „į služmą“ (lenk.) — išeiti/išleisti tarnauti (pvz.: ponui). [przypis edytorski]

²⁰kaštuoja (lenk.) — kainuoja. [przypis edytorski]

²¹spaviedné (sl.) — išpažintis. [przypis edytorski]

Ganymui pasibaigus ir ilgiems rudens vakarams užstojus, prasidėjo poterių mokymas. Žiškienė, prie ratelio atsėdusi, šaly savęs ant stalo maldaknygę pasidėjusi, verpdama, sakė po kits kito prisakymų žodžius, kuriuos Juozukas, sėdėdamas ant žemo suoliuko, akis į motiną įsmeigęs, atkartodavo.

Riškienė buvo gana smarkaus būdo, ir dažnai atsitikdavo, kad pabaigus lekciją, Juozuko ausys žydėjo, lyg raudonosios aguonos.

Vaikas stengėsi, kaip galėdamas, įsidėti į galvą poterių žodžius, bet ką čia padarysi, kad toje galvelėje skrajojo mintys, kurios neleido jam atkartoti, kaip reikiant, motinos sakomųjų žodžių. Jo papurusi, lininė galvelė vis stengėsi suprasti, ką reiškia tie žodžiai.

— Kas buvo tasai Pilotas, kažin? — mąsto ir užsimąstęs užmiršta, kas eina paskui Pilotą.

Ypač trukdo jam mokslą Egipto žemė. Ir nors žino, kaip motina pyksta už nereikalingus klausinėjimus ir mokslo trukdymą, neiškentęs, paklausia nedrąsiai:

— Mamyte, kažin kur yra ta Egipto žemė?

— A girdi, Juozuk, nesikalbėk tu dabar ir apie poterius mislyk, ne apie Egipto žemę, geruoju sakau! Kur yra, ten; gal yra kur nors, kad parašyta.

Juozukas nieko jau nebeatsako, ir su tikru noru nebeerzinti motinos, kalba toliau Dievo prisakymus. Tik priėjęs prie dešimtojo, sušunka:

— Mamyte, sako, asilas turįs ilgas, ilgas ausis. Mamyte, aš taip norėčiau...

Bet nebegauna pasakyti, ko taip norėtų. Tą pačią valandą motinos ranka į kumštį sugniaužta, sunkiai nukrinta ant jo sprando.

— Ar tu nesiliausi plepėjęs, paršiuko šmote! Ar neklausysi bent kartą! Mokyk čia tokį piemenpalaikį, o jis tau dar laiką gaišins. Turiu aš čia kada su tavim niekus tauzyti, kaip gi! Poterių mokydamos, apie Poną Dievą mislyk, ne apie visokias balabaikas. Atsivožėk tu man dar šnekėti, tai tu pamatysi?

Kaip ton buvo, taip, bet mokslas pasibaigė gerai. Atėjus „kryžiaunoms“ dienoms, motina nuvedė Juozuką į bažnyčią, kur kunigas, išklauses jį, priėmė prie išpažinties ir prileido prie komunijos.

Džiaugdamosi ir didžiuodamosi grįžo Žiškienė namo. Kaip gi, ar gi nebuvo ko didžiuties! Jos Juozukas vos devintus metus eina, o poterius lyg ropę graužia, net kunigėlis džiaugėsi. O žiūrėk, Kazienės berniukas dvylikos metų — nei cypt! Lileikienės mergaitė, Gudžiūnienės vaikai, Pranaitienės — visi kur didesni, o nei žodžio.

Žiškienė taip buvo pradžiugusi, kad net visas Juozuko nedorybes per mokslą užmiršo; paglostė jam galvą, ir užėjus pas Jankelienę, nupirko net du riestainius.

Tą vasarą Juozukas jau tvirtai tikėjosi pradėsiąs mokyties žiemos laiku. Juk poterių jau išmoko, spaviednės priėjo ir net paaugo. O, jis, gerai žinojo, kad paaugo. Jis turėjo O savo „mierą“. Mamytei pasakius, kad jis dar esąs per mažas skaityti, nuėjo į tvartą, ir atsistojęs ant slenksčio, mėgino ranka pasiekti staktą. Bet niekaip negalėjo: tarp pirštų galų ir staktų liko dar gerokas tarpas. Bet štai šį pavasarį nuėjo vėl bandyti. Atsistojęs ant slenksčio, kad net visas Juozuko pasistieptė, ištiesė ranką — pirštų galai priėjo prie pat staktų!

Ne, jau dabar tai mamytė jį mokys! Viskas yra, ko mamytė norėjo!

Linksma bėgiojo visą vasarą, bandą gainiodamas. Kartais atsigulęs ant nugaros po alksnių keru, žiūrėjo aukštyn, ir pamatęs vieversį, kybantį ore, lyg mažą juodą taškelį, ir skambantį sidabrinio varpeliu, kalbėjo į jį:

— Vieversėli paukštužėli, kai tu sau nuo mūsų svetur išlėksi, aš tada skaityti mokysiuos. O kitą vasarą aš čia sau su knygele sėdėsiu, tau giedant.

Jo džiaugsmą drumstė kartais mintis: o jeigu mamytė pyks taip, kaip poterių mokydama?!

Ir rodės, juto ausų peršimą, juto sunkią kumštį ant sprando.

Bet tai buvo tik trumpos valandėlės. Noras mokyties buvo stipresnis už kumščių baimę. Juozukas tuojau varė tas juodąsias mintis, ramindamas:

— Didelis čia daiktas, kad biškį ausis pasuks! Juk neužmuš!

Savo viltimi, baime, džiaugsmu nebent su vieversėliais tesidalydavo, o kartais su kai kuriais piemenėliais. Motinai bijojo jau dabar apie mokslą bepriminti, taip smarkiai jos

Motina, Tvirtumas

Motina, Pyktis

Džiaugsmas, Laukimas

Mokslai, Laukimas

kelis sykius išbartas. Su tėvu buvo dar nedrąsesnis. Tik retkarčiais, progai atsitikus, lyg iš netyčia, primindavo tėvams, jog jo jau gerokai paaugta.

Vieną sykį, tėvams apie tvartus kalbant, tarė:

— O aš jau dėlto užaugau! Jau pasiekiu tvarto staktas.

— Anoks čia aukštums — prasijuokė tėvas — Ir gaidys snapu pasieks.

Rudenį, kartu su išlekiančiais vieversiais, išlėkė Juozuko viltis ir džiaugsmas. Motina pasakė, šią žiemą mokyti jo dar neketinanti; būsią dar laiko, o šiemet ir be to esą darbo lig ausų.

Tik kitą rudenį teišsipildė Juozuko troškimas. Vieną pavakarį Žiškienė, sugrįžus iš Silavo, padavė jam knygelę.

— Še, žiūrėk! Nupirkau elementorių tau mokyties. Visą griviną užmokėjau.

Vaiko akyse sužibėjo liepsnelės. Paėmęs knygelę, pasidėjo ją ant stalo, ir apžiūrėjęs viršų, atsargiai, su pagarba, ėmė sklaidyti lapus.

— Kas do gražumas! Štai aniolas²², bažnyčia, svogūnas... nei apsaityti nemožna²³!

Ir kažin, kiek jis būtų į tas gražybes žiūrėjęs, kad motina nebūtų jų atėmusi ir į skrynią įdėjusi, bijodama, kad Juozukas prieš laiką jų nesudraskytų.

Netrukus prasidėjo mokslas. Juozukas, „discipulka“²⁴ per elementorių vedžiodamas, plonu balseliu sakė paskui motiną literas. Žinoma, viso ko buvo per tas lekcijas²⁵: ir ausys rauda, lyg aguonų žiedai, ir kumštis krito ant sprando, ir „gražūs“ žodeliai skambėjo iš supykusios mokytojos burnos. Tačiau visi tie mokslo priedai neužgesino vaiko noro mokyties. Kentėjo viską kantriai ir kentėjęs būtų dar daugiau, by tik²⁶ ilgiau pasimokius. Bet visa nelaimė buvo, kad tos lekcijos buvo taip trumpos ir retos. Tai motina laiko neturėjo, tai Juozukui reikėjo darbą dirbti, tai šis, tai tas — tūkstančiai visokių kliūčių atsirasdavo.

Ir kad bent mamytė greičiau eitų pirmyn! Dabar tą patį šimtais sykių liepdavo atkar-toti, nors Juozukas jau iš atminties mokėjo.

— Reik gerai išmokti, kad ir pažadintas galėtumei pasakyti — sakydavo.

Prie to dar pavasaris atėjo ankstybas, atsirado daug darbo — mokslas anksti pasibaigė. Tokiu būdu per visą žiemą Juozukas teišmoko didžiąsias ir mažąsias raides, ir įvažiavęs į „šlibždavoįimą“²⁷, privarė lig pusės „toblyčios“, kuri prasideda nuo ba, be, bi, bo, bu, o baigiasi ža, žc, ži, žo, žu.

Vieną rudens sekmadienį nuėjo Žiškienė su Juozuku į bažnyčią, o po pamaldų užėjo pas savo giminę Pociuvenę, gyvenančią ten pat miestelyje. Tarp daugybės visokių naujų, Pociuvenė pranešė dar ir tai, jog į miestelį atvažiavusi panelė ir vaikus priimanti mokyti.

— Poniškai apsitaisiusi, matyt, kad neprasta. Susimislijau leisti pas ją savo Kazę ir Jurgiuoką. Vis geriau išmokys, negu kokia prastoji boba. Bo nemužiks — nemužiks! Netik skaityti, ale ir²⁸ rašyti išmokys. O manasis vis rašo: leisk ir leisk vaikus į mokslą, kad kanečiniai²⁹ išmoktų rašyti. Sako, su rašymu lengviau esą sviete³⁰ gyventi. Žinoma, ką besakyti! Ale ir čia pat geriau, mokant: vaikai galės patys tētušui gromatą³¹ parašyti. Vis nuo kiekvienos gromatos auksinukas³² kišenėje pasiliks.

— O kiek iš kišenės išeis, kol to rašymo išmoks? Ar to nerokuoji³³?

— Tė, ne kiek čia jau ir išeis. Sako, po pusę rublio mėnesiui nuo vaiko imanti. O kaip dvejetą leisiu, maž dar šiek tiek nuleis.

— Bepigu tamstai, kad vyras Amerikoje. Ar maža siunčia.

Motina, Mokslas

Mokslas, Pokalbis

²²aniolas (lenk.) — angelas. [przypis edytorski]

²³nemožna (sl.) — negalima. [przypis edytorski]

²⁴discipulka (lenk.) — virbalas raidėms rodyti, mokantis skaityti iš elementoriaus [przypis edytorski]

²⁵lekcija (lenk.) — pamoka. [przypis edytorski]

²⁶by tik — kad tik. [przypis edytorski]

²⁷šlibždavoįimas — skiemėnavimas. [przypis edytorski]

²⁸ale ir (lenk.) — bet ir. [przypis edytorski]

²⁹kanečiniai (rus.) — būtina. [przypis edytorski]

³⁰svietas (sl.) — pasaulis. [przypis edytorski]

³¹gromata (rus.) — raštelis, laiškas. [przypis edytorski]

³²auksinukas — čia: pinigai. [przypis edytorski]

³³rokuoti (brus.) — skaičiuoti. [przypis edytorski]

— Te, juk ir pas tamstas, brolienei, ne tokia jau biednystė³⁴. Galėtumėt leisti Juozuką. Ubagais dėl to neišeitumėte, o vaikas vis apsišviestų. Kaip manasis kad rašo: bo jau apsišvietęs žmogus — apsišvietęs, ne lygus tamsiam.

Pociuvienei apie mokslą kalbant, Juozukas sėdėjo lyg sužavėtas. Truputį išsižiojęs, akių nuo jos veido neatitraukdamas, klausėsi, o jo galvelėje sukosi viena mintis:

— Kaip ji gerai sako, kaip gerai sako!

Jo mintis nebegali niekaip atsitraukti nuo tos panelės, kuri vaikus moko. Eina paskui motiną namo, o galvoje vis viena: kaip gera tam Jurgiukui ir tai Kazei! Dievulėliau, kaip jis norėtų eiti su jais. Netik skaityti, bet ir rašyti išmoktų. Mokytus kasdiena, ne taip kaip, prie mamytės...

Širdis blaškosi jo krūtinėje. Jis kažin ką padarytų, jis kažin kaip sakytų „ačiū“, kad tik kas jį leistų. Užmiršta baimę ir sako:

— Mamute, aš taip norėčiau eiti pas tą panelę, kaip Jurgiukas ir Kazė. Rašyti išmokčiau.

O ant to iš Žiškienės burnos nebe iššoks tie smarkūs, šauksmingi, kuliojimo žodžiai, kaip paprastai. Šiandieną ji turi gerą ūpą. Buvo bažnyčioje, prisivalgė pas Pociuviene skanių varškėčių, prisiplepėjo, naujienų daug išgirdo — linksma jai ir lengva ant širdies. Ramiai ir meiliai atsako:

— Te, dėl rašymo! By tik skaityti išmoktumei. Gėda eiti į bažnyčią be knygos. O rašyti, kam? Rašymas traukia kapeiką iš kišenės: tuojau reiks popieriaus, reiks plunksnos, reiks „atramento“³⁵...

Juozukas visiškai čia nesutinka su motina, bet supranta gerai, jog savo nuomonės apgynimas gali jam dabar tik į blogą išeiti. Ir šaukiasi į pagalbą gudrybę.

— Ale ir skaityti greičiau išmokčiau. Mamytei vis nėra kada mokyti.

— Nėra, tai nėra. Gi žinoma, kad būtų gerai: pačiai nereiktų vargti. Reiks dėlto pasimislyti.

Juozukas ūmai grobia motinos ranką ir bučiuoja.

— Aš taip norėčiau, mamyte, taip norėčiau!

Pabučiuotų ne vieną, bet šimtą sykių, tik nedrįsta. Mamytė leis jį pas tą panelę, jis jau žino. Ei, kaip jam linksma! Norėtų bėgioti, juokties, šokinėti. Toli kažin kur mato jis staliuką po sena obelimi; o ant jo blizga trobelė ir guli knygos, didelės, kaip mišiolas.

— Juk musėk ta panelė nedraskys ausų skaudžiau už mamytę — perlekia jam per galvą.

Jau gerokai laiko praėjo nuo to linksmojo sekmadienio, o Juozukas vis dar neina mokyties. Nei kalbėti niekas apie tai nebekalba. Tarsi Žiškienė užmiršo visiškai, jog mažne buvo sutikusi su Juozuko prašymu ir žadėjo „pasimislyti“.

Juozukas nusiminęs, visas neberimsta. Nebesulaukdamas nieko, paklausė sykį motiną:

— Mamyte, tai ar neleisit manęs į mokslą?

Ana linksmoji diena, kada juodu iš bažnyčios grįžo, senai buvo praėjusi, o antra tokia negreit ateis. Šiandieną Žiškienė vėl pikta ir susiraukusi, ir vėl smarkiai sušunka:

— Ar vėl pradėsi zinzėti³⁶! Kas tau darbo! Tėvai žino patys, ko tau reikia, ko ne, o tavo darbas — klausyti!

Kartais vakarais Juozukas išsitraukdavo elementorių, ir bijodamas užmiršti, ką buvo išmokęs, atkartodavo raides ir „šlibzdavojo“. Mažai, smirdančiai lompikai šviečiant, pasilenkdavo tada ant stalo šviesi, papurusi galvelė ir pusbalsiu skambėjo: b-a — ba, b-o — be, b-i — bi...

Visų Šventųjų dieną Juozukas, nubėgęs pažaisti su sodžiaus vaikais, sužinojo, jog ketetas iš jų poryt žada eiti mokyties pas panelę į Tytuvėnus. Eis Valiusių Stasė ir Petriukas, eis Žemaičių Martyniukas, eis Motiečių Poviliukas ir Kaziukas. Jų motinos buvusios vakar pas tą mokytoją ir susitarusios.

Juozukai pasidarė staiga taip liūdna, jog, pametęs visus žaidimus, parbėgo namo. Tėvų nebuvo dar iš bažnyčios; troboje buvo tiktai Juozuko broliukas ir seselė, kuriuodu žaidė, susėdę prie lango. Atsisėdo jisai ant kaladės prie krosnies ir pasirėmė galvą ant rankų.

³⁴biednystė (lenk.) — vargas. [przypis edytorski]

³⁵atramentas (lenk.) — rašalas. [przypis edytorski]

³⁶zinzėti — zinzti, zyzt, zirzti. [przypis edytorski]

Skausmas, kurs tuojau po to linksmojo sekmadienio, kada pirmą sykį apie tą panelę išgirdo, įsiveržė į jo sielą ir vis graužė ją, lyg koks kirminas — dabar draskyte draskė.

Dievulėliau, koks jis nelaimingas! Jau turbūt nebėra visame sviete nelaimingesnio. Eina Valiusia Stasė su Petriuku, eina Žemaičių Martyniukas, eina Poviliukas su Kaziuku... o jo vis neleidžia ir neleidžia! Ir kodėl, kodėl? Ar tų vaikų tėvai tokie turtingi, o jo tėvai tokie bėdini, kad negali užmokėti už mokslą? Kurgi? Valiusiai, tiesa, turtingesni už juos, šešias karves turi, bet Motiečių — ir gryčia menkesnė, ir žemės mažiau, o Žemaičiai tai tiktai pusininkai. O dėlto leidžia vaikus į mokslą.

Juozukas ūmai pajuto, jog daroma jam didelė neteisybė; pasijuto esąs labai skriaudžiamas; pabudo jame kažin koks išmetinėjimas tėvams.

Jis juk taip klauso tėtušių, taip darbuojas, kaip tik įmanydamas, kiek tik galėdamas. Kodėl gi jie nenori jo leisti mokyties, nors kelioms valandoms?!

Štai poryt eis jau Valiusių Stasė su Petriuku, Žemaičių Martyniukas... Dievulėliau!

Juozukas įsigailina, pradeda kūkčioti, kaskart balsiau. Susirietęs ant kaladės, drebėdamas, panešė jis pilką paukštį, sugautą ir išgąsdintą.

Vaikai, išgirdę verksmą, prieina prie jo.

— Juozuk, ar užsigavai kojelę? — klausia Barbutė.

Juozukas taip įsiverkė, kad nebegirdi nei ratų dundėjimo; ir tik tada pamato, jog iš bažnyčios sugrįžo, kada motina įeina į trobą.

— Juozuk, ko verki? Kas yra? — klausia.

Juozukas, išsigandęs, susitraukia dar labiau ir spaudžia rankomis veidą.

Ne, jis nieko nesakys mamytei; tuojau sušuks ir gal dar sudroš per žandą.

Bet staiga skaudžiai nusprendžia:

— Tegū sau muša! Man vis tiek... Pasakysiu. Tegū muša!

— Kas yra, Juozuk?

— Valiusių Stasė su Petriuku, Motiečių Kaziukas ir Poviliukas, Žemaičių Martyniukas jau poryt eis pas tą panelę mokyties... O manęs vis neleidžiat ir neleidžiat...

Ištars tuos žodžius, vėl taip susigraudina, jog iš naujo ima balsu kūkčioti, o ašaros tik varva pro pirštus.

— Ar matai tik! Rado ko verkti! Mat, senai jau belupau skūrą³⁷, tai pats nežino, ko beverkti. Palauk, paimsiu tuojau pantį; kaip sudrošiu skersai pasturgalį, tada bent turėsi ko bliauti. Tylėk man tuojau! Kas čia do mada!

— Visi vaikai eina... ir... aš noriu... taip noriu...

— Noriu, noriu! Didelis daiktas, kad nori! Tik pinigų nori ištraukti. Kad nemokėsi skaityti, nemirsi dėl to, nebijok! Cit man tuojau! Eik nukinkyti Laukės.

Juozukas išeina, šluostydamas rankove veidą.

Tai vėl mamytė viena sugrįžo! Nesiklausė jisai, kur pasiliko tėtušis: buvo tai jam žinomas daiktas. Jau nebe pirmą sykį taip atsitinka, kad mamaitė viena grįžta iš bažnyčios, o tėtušis pareina naktį, ar tiktai ant rytojaus. Pareina įkaušęs, piktas; vaikai bijo tada iš savo kerčių išlįsti.

Juozukas nukinko Laukę, įveda į tvartą, užmeta šieno. Jau nebe verkia. Nėra kada. Tik vis mąsto. Ir tas skriaudos jausmas vis jame auga.

Mamytė sako, jis norįs pinigų ištraukti. O kiek tėtušis ištraukia? Kad kelis šventadienius negertų, tai jau ir būtų jam už mokslą užmokėti.

Pašėręs Laukę, Juozukas šeria kitus gyvulius, nes jau temsta. Neša šieną karvėms, avims. Su motinos pagalba įtraukia į pastogę račiukus.

Kol apsidirbo, sutemo. Motina uždegė lempą ir Juozukas atsisėdo skusti bulbių varkarienei.

— Tai sakai, ir Žemaičiai leis vaiką į mokslą? — klausia Žiškienė.

— Aha.

Juozukas norėtų dar pasakyti, kad ne tik Žemaičiai, bet ir Motiečiai, ir Valiusiai, bet bijo, jausdamas, jog kaip tik ištars tuos žodžius, tuojau vėl ims verkti. Taigi nieko daugiau nebesako, tik greit, greit skuta bulbes.

— Žiūrėk! Tai jau musėk reiks ir tave leisti. Sunku man pačiai mokytis. Ir ko tu durniuk, verkei? Juk sakiau, kad leisiu, tai ir leisiu.

Liūdesys

Ašaros

Rūstybė, Ašaros

Vaikas, Liūdesys,
Pamąstymai

³⁷skūra (lenk.) — oda. [przypis edytorski]

Juozukas nebegali atsidžiaugti.

— A jau, vis leisiu, leisiu, o kaip reik neleidžia ir neleidžia! — mąsto jis, bulbes skusdamas.

Bet šį kartą tuojau ant rytojaus, Žiškai išmiegojus ir geresnį ūpą įgavus, Žiškienė jam pasakė, jog Motiečiai, Žemaičiai ir Valiusiai žadą savo vaikus į mokslą į Tytuvėnus leisti ir jog reiktų leisti ir Juozuką. Teeinie kartu ir jis. Pramoks ant knygos, o namie vis nėra kaip mokyti.

Žiška, pypkę traukdamas, atsakė, jog dėl leidimo „možna“ esą leisti, bet kad dabar Juozuks namie esąs reikalingas. Nebent paskui. Domukui sugrįžus. Ir abudu nusprendė, jog leis tikrai nuo Kalėdų. Nes pirma — ant Kalėdų sugrįš iš „služmos“ Domukas ir bus kam namie darbuoties, o antra — nuo Kalėdų arčiau bus lig pavasario, ir mažiau tereiks užmokėti už mokslą.

Juozukas, girdėdamas tą tėvų pašnekėsį, pradeda tikėti, jog dabar tai jau tikrai leis. Nes niekad os dar ligi šiol mamytė su tėtušiu apie tai nebuvo kalbėjusi.

— Mamyte, o ar toli Kalėdos? — klausia.

— Kiek čia bus, palauk... Nuo Visų Šventųjų aštuonios nedėlės.

— Aštuonios nedėlės! Oje, kaip toli! — sušuko Juozukas.

Bet nieko daugiau nebesako, bijodamas, kad tėvai, užpykę, visiškai gali neleisti. Tik patylomis mąsto sau, jog kiti vaikai eis jau rytoj į mokslą, o jam dar tiek reikia laukti. Ir argi tikrai tuojau eiti „nemožna“? Valiusių gyvenimas didesnis, o dėlto vaikus leidžia, ir taip pat nesisamdo nieko. Argi jau tikrai jis negalėtų eiti tuojau?...

Kad neklausinėdamas nuolat, žinotų visados, kiek dar pasiliko lig Kalėdų, jis išgalvojo tokį būdą. Ant rytojaus išdrožė aštuonis pagaliukus, tai yra tiek, kiek savaičių dar buvo lig švenčių. Visą Šventųjų dieną buvo utarninką³⁸. Kitą utarninką jis išmes vieną pagaliuką. Ir taip kiekvieną utarninką išmetinės po vieną. Norėdamas žinoti, kiek dar pasiliko laukti, suskaičys likusius pagaliukus ir žinos.

Dabar jam užvis rūpėjo, kaip ten pas tą panelę yra. Vos tik temti pradėjus, nubėgo pas Motiečius, nebesitverdama iš smalsumo. Vaikai ką tik buvo parėję iš mokslo ir pietus valgė. Užklausti Juozuko, kaip ten yra moksle, prieš kits kitą ėmė pasakoties savo įspūdžius.

— Kad vaikų šmotas³⁹, kad šmotas! — tarė Stasė.

— Už tokių ilgų stalų visi susėdę — pridėjo Petriukas.

— Ant lentynos pastatytas kamuolys mėlynas. Ir pasukti galima.

— Tai yra žemė.

— Oje, oje! — sušunka Juozukas. Su pagarba žiūri jis dabar į Stasę ir Petriuką. Kaip gi? Į tokį mokslą vaikščioja. O jis ką? Prie mamytės truputį prasimokė ir gana.

— O ar ta panelė gerai ausis suka? — klausia.

— Fui! Nei šaukte nešaukia. Tokia gera!

Juozukas dar daugiau stebisi, o jo širdyje auga didelis dėkingumas tai nepažįstamajai, gerajai paneli.

Paskui vaikai rodo savo elementorius. Juozukas mato, jog jie visai kitoniški, kaip jo. Rodos jam, jog tie daug gražesni. Kiek neieško, niekur negali surasti šlibždavojimų.

— Tai kur jus čia mokotės šlibždavoti?

— Panelė neleidžia šlibždavoti.

Mes iš karto skaitysime.

— Iš karto skaitysite?...

Juozuko nustebimas nebeturi dabar ribų. Ir kaskart nelaimingesnis jaučiasi jisai, kad reikia dar tiek laukti, kol ir jis mokysis pas tą gerąją panelę.

Niekados dar ligi šiol Juozukas nebuvo gavęs nuo tėvų tiek kumščių per sprandą, kaip per tą laiką. Net jau ir buvo už ką. Vaikas Vlado vikrus, darbštus, ūkyje sumanus, kaip senis — dabar staiga visiškai persimainė.

Nueis į tvartą karvę šerti, ir sėdi be galo, tarsi, užmiršęs, kad kiti darbai jo laukia. Motina ar tėvas eina jo ieškoti, žiūri, o jis sau, kur nors ant šiaudų atsisėdęs, tinginiuoa.

Mokslai, Viltis

Mokslai, Džiaugsmas,
Nekantrymas

Mokslas, Panelė

Mušimas, Laukimas

³⁸utarninkas — antradienis. [przypis edytorski]

³⁹šmotas — daugybė. [przypis edytorski]

Ir kiekvieną syki, žinoma, tas tinginys buvo varomas iš Juozuko labai skaudžiu būdu. O Juozukas kiekvieną syki tvirtai prisizadėdavo sau darbuoties geriau, taip kaip kitąsyk.

Bet kas jam reikėjo daryti, kad visas ūkis, visi darbai išvėso galutinai iš jo galvos? Jo mintis, lyg prikalta, apie vieną daiktą tesisuko — apie tą Tytuvėnų panelę. Ir kad kur kerčioje ant šiaudų atsisėdęs, imdavo mąstyti, matė aiškiai tuos ilgus baltus stalus, matė vaikų būrį, mėlyną kamuolį, kurį galima pasukti, elementorius be šlibždavojimų.

Ak, kaip malonu buvo taip pamąstyti! Troboje nebuvo kaip: ten visi trukdė; o tvarte taip buvo tylu ir ramu. Ir Juozukas, užmiršęs apie darbą, apie kumščius, apie viską, — mąstė.

Vieną dieną, taip bemažtydamas, pajuto tokį begalinį troškimą pamatyti viską tikrai, savo akimis, jog nusprendė nueiti pas panelę. Tik vieną kartą nueis, pažiūrės, kaip ten yra, pasiklausys, ir gana.

Nueis su kitais vaikais. Tėvams nieko nesakys, nes vis tiek neleistų, o kad paskui gaus pipiro — tai ką padarysi! Jis būtinai turi pažiūrėti, kaip ten yra pas tą panelę.

Taip mąstė visą dieną. Bet vakarop atsiminė, kad neturi nei kapeikos. O juk panelei reikia užmokėti. Jis neturės iš ko, ir panelė dar užpykusi išvarys. Bus gėda! Ne, nieko nepadarysi, reikia laukti Kalėdų.

Tuo tarpu, kol pats negalėjo dar vaikščioti į mokslą, mėgo labai žiūrėti į grįžtančius iš to vaikus. Kasdieną, pradėjus temti, ar lietus lijo, ar vėjas ūžė — prie Žiškų kiemo vartų stovėjo mažas stuomenėlis, pajuodavusiais kailiniukais, kojas į klumpiukus įsikišęs, sena kepure, krentančia ant ausų. Trypčiodamas ir sušalusias rankas į kišenės kišdamas, stovėjo ir laukė. Taip jau gerai žinojo laiką, kada vaikai grįždavo, jog neilgai tekdavo laukti. Netrukus, pasirodydavo būrelis.

— Vaikai, ką skaitėte šiandieną? — klausė smalsiai Juozukas.

— Ieva, Ieva, neganyk po pievą — atsako kas nors iš būrelio.

— O aš apie zuikelį — priduria antras.

— O ką rašėte?

— Visokius žodžius rašėme: Gregutė, Kaunas, Lietuva...

— O kamuolį ar rodė?

— Kaipgi! Rodė, kaip apie saulę sukasi.

Tuo ir baigėsi pašnekėsės. Vaikai, išalkę, skubinosi namo ir nenorėjo daug kalbėti. Bet Juozukui užtekdavo ir to, ką girdėdavo, ir ant rytojaus tas pašnekėsės būdavo atkartojamas. Išgirstuosius žodžius kalbėjo paskui, savo darbus atlikdamas, ir svajojo, jog tai jis skaito prie panelės.

Nusprendus leisti Juozuką į mokslą nuo Kalėdų, Žiškienė liovėsi visiškai jį mokiusi. Ar ji vėl tuoj mokės pinigais tai „gubernankai“? Kad jau užmokėta, tegu ir moko viso ko. Kam ji čia dar turi vargti. Tik kad neužmiršta to, ką buvo išmokęs, liepdavo jam dažnai atkartoti „šlibždavojimą“.

Bet Juozukas tą motinos liepimą pildė dabar labai nebe noromis, nes ir mokėjo jau gerai iš atminties visą tą šmotelį, ir kas svarbiausia, pradėjo labai abejoti apie „šlibždavojo“ vertę nuo to laiko, kaip išgirdo, jog panelė „šlibždavoti“ neleidžianti. Nulindęs, susiraukęs, ėmė savo elementorių, ir pasilenkęs ant stalo, Dievas žino, kelintą syki, dainavo: — b-a — ba, b-e — be, b-i — bi, b-o — bo, b-u — bu.

O laikas ėjo. Pagaliukų vis mažinosi. Štai Juozukas išmetė paskutinį; atėjo Kalėdos, sugrižo brolis iš tarnybos. Laiminga diena, taip senai laukiama, taip geidžiama — atėjo.

Buvo tai Naujųjų Metų diena. Žiškienė su Juozuku iš bažnyčios užėjo pas mokytoją susitarti. Juozukas su didžiausiu sielos pagavimu žiūrėjo į panelę, į ilgus baltus stalus, i mėlynąjį kamuolį ir knygų krūvą ant lentynos, o širdis jo šokinėjo krūtinėje iš laimės, kad jis viską matys, skaitys, kad čia sėdės.

O Žiškienė tuo tarpu kalbėjosi su panele.

Tik jau tamsta prašom įstatyti mano Juozuką i maldaknygę ir dar šit į tą maldelę! Brolis atsiuntė iš Amerikos: sako, labai „vožna“⁴⁰ esanti. O kitų knygų nereikia. Prastiems žmonėms nėra kada niekais užsiimti.

Juozuką apima baimė. Kas gi, jei panelė paklausys mamytės ir tik į vieną knygą teįstatys?

⁴⁰vožna (sl.) — svarbi. [przypis edytorski]

Pamąstymai, Mokslas,
Troškimas

Mokslas, Troškimas

Motina, Vaikas, Mokslo,
Prašymas

— Aš noriu išmokti visas knygas skaityti — taria tylomis,
— Žinoma, kad visas skaitysi, nebijok — ramina ji panelė, juokdamasi. Aš nemoku tik į vieną knygą įstatyti. Išmokęs skaityti — paskaitysi visas.

Ir kas do gerumas tos panelės! Ir kas do gerumas! — mąsto Juozukas.

— Te jau, panele, mums prastiems žmonėms tai nereikalinga. Žiūrėk, mūsų Valiaška, ką paima, tai paskaito, o kas iš to? Kiek jis pinigų išleidžia be reikalo. Už gazetas⁴¹ moka bene tris rublius, o dar knygų perkasi už porą rublių per metus. Mėto pinigus, kaip į vandenį. O kad būtų buvęs į vieną knygą tęstytas, tos ir būtų užtekę. Et, tiktai pinigų viliojimas ir gana! Ir to rašymo, aš misliju, Juozukui nereik — užteks ir taip.

Mokytoja aiškina rašymo reikalingumą; sako, ji viso ko kartu mokysianti, brangiau, vis tiek, nekaštuosią; vis tiek, pusrublis mėnesiui.

Tas paskutinis prirodymas stipriausiai kalba į Žiškienės protą. Jau ji nebesipriešina. Tik padejavus, kad vaikų mokslas tiek daug kaštuoja, ir prižadėjus atnešti pusrublį, mėnesiui pasibaigus, duoda dar paneli gerą patarimą:

— Tik tamsta rykštės nesigailėk: kaip sudroši gerai — kaip matai visi mokslai įeis į galvą.

— Aš ir be rykštės moku įvairyti mokslą, kur reikia — sako mokytoja, šypsodama.

Ir kas tos panelės do gerumas — mąsto vis Juozukas, neatkreipdamas nuo jos veido pilnų dėkingumo ir begalinio nusistebėjimo akių.

Prasidėjo dabar Juozukui laimingiausios jo gyvenimo dienos. Kas rytas bėgo su kitais vaikais į mokslą; tenai skaitė, rašė, girdėjo tiek užimančių daiktų, susipažino arčiau su mėlynuoju kamuoliu. O paneli paleidus atsilsėti, kaip linksmu buvo bėgioti ir žaisti su vaikais. Nei vienos dienos nepraleido. Kad kartais keliams labai užpūsčius, ar smarkiam šalčiui užėjus, kiti vaikai sėdėjo namie, jis ėjo vienas. Nebent baisi pūga, dangų su žeme maišanti, jį sulaikydavo. Mokyties jam labai sekėsi. Mokytoja jį visados gyrė ir savo geriausiuoju mokiniu vadino. Nieko jam nebetrūko prie laimės.

Bet kadangi ant žemės pilnos laimės nėra, tai ir Juozuko laimės saulę užtemdindavo kartais debesėliai: Atsitikdavo tai kiekvieną sykį, kada reikėjo pirkti sąsiuvinį ar plunksną. Žiška dejavo tada, kad tas vaiko mokslas tėvus ubagais išvarysiąs, o Žiškienė supykusi šaukė:

— Tik prasidėk su tais mokslais! Trauk ir trauk dabar pinigus. Nebeleisiu vaiko daugiau, ir gana!

Juozukas drebėjo iš baimės, kad tėvai neišpildytų savo grasymo⁴². Bet viskas visados baigėsi laimingai: išsišaukė gerai, tėvai duodavo reikalingąsias kelias kapeikas. O kad kokiam mėnesiui praėjus, Juozukas jau dailiai iš naujo elementoriaus paskaitė, suminkštėjo tėvų širdis ir tie debesėliai pasidarė dar lengvesni.

Ne, nieko dabar jam nebetrūko prie laimės. Jau jis pasiekė tai, prie ko jo siela taip ilgai veržėsi. Kad kas jo paklaustų, ko jis dar nori, jis atsakytų, jog nieko daugiau, tik taip vaikščioti mokyties, kaip dabar. Pirmiau traukė jį prie knygos instinktas⁴³, kaip peteliškę traukia instinktas prie žiedų, kuriuose ji sau atranda maistą. Jis nežinojo, kas tose knygose yra, nesuprato, ką gaus iš jų. Dabar tas aklasis instinktas persimainė į protingą norą vis daugiau žinoti. Dabar jau Juozukas žinojo, kas knygose surašyta. Mokytoja sakė jam, jog knygose pasakojančios ir apie žmones, kur senai, senai gyveno, ir apie auksines žvaigždeles, apie jūrias-marias, apie gražių-gražiausius miestus ir kraštus, apie visokius žvėris ir paukščius, apie visa, kas yra ant žemės ir žemėse. Jam net akis žibėjo ir širdis imdavo stipriai plakti, vien tik mąstant apie tai, jog jis apie visus tuos daiktus išgirs, sužinos. Nes jis būtinai viską sužinos. Mokytoja sakė, jei jis dabar ilgai pas ją vaikščiosiąs, tai gerai skaityti pramoksiąs. Žinoma, ilgai vaikščios. Domukas dabar namie viską dirba, tai jis galės mokyties, kol tik nereiks bandos į ganyklas varyti. Per vasarą, ganydamas, skaitys kiek galėdamas savo elementorių, kad neužmirštų, ką išmoko, o rudenį, trumpesnėms dienoms užstojus, vakarais galės ir parašyti truputį. Nuėjęs kartais nedėlią į bažnyčią, užeis pas panelę su sąsiuviniumi, ji ir parodys, ką jam reiks rašyti. O kaip tik užšals ir karves uždarys į tvartą: jis tučtuojau šmakšt į mokslą, knygas parsibraukęs. Pa-

⁴¹gazeta (lenk.) — laikraštis. [przypis edytorski]

⁴²grasymas — grasinimas. [przypis edytorski]

⁴³instinktas — prigimtas, nesuprantamas patraukimas. [przypis autorski]

Mokytoja, Išmintis

Mokslas, Laimė,
Džiaugsmas

Laimė, Mokslas

nelė sakė, kitą žiemą, jis jau daug viso ko mokysis, apie visus tuos puikiuosius daiktus, knygos surašytas. Jis žinos daug, daug!...

Akys jo juokėsi, taip besvajojant. Linksma ir laimingas bėgiojo ir žaidė su vaikais.

Tik nesmagu buvo jam truputį, kad nebuvo su kuo ta laime pasidalyti. Tėvams, žinoma, nedrįso nei priminti apie savo svajojimus. Pasisakė Domukui, bet nerado jame jokios užuojautos. Domukas nebuvo knygų prietelis⁴⁴. Jis sakėsi būsiąs gaspadoriumi ir knygos jam esančios nereikalingos.

Vieną pirmadienį, neužilgo po Grabnyčių, Žiškienė, sugrįžus iš turgaus iš Silavo, tarė vyrui:

— Susitikau šiandien Paliepių Kuraitį. Klausė, bene leistume vaiko pas jį į „služmą“ lig Kalėdų. Ale jis norėtu mažesnio. Juozukas kaip tik tiktų.

— Gi teeinie. Domukas namie reikalingesnis; jis visus darbus atliks. O Juozukas gal eiti, ką čia dykaduoniaus namie? Vis uždirbs kelis rublius.

Juozukas, bulbes skusdamas, pamatė staiga milžinišką sieną griūvant. Ta siena suglemė jį, prispaus, sutrupins.

Bulbė, pusiau nuskusta, įkrito į milžtuvę.

— O juk aš... į mokslą einu...

— Tai kas, kad eini? Gana jau bus. Juk Kuraitis be pavasario nepasiims, dar galėsi pasimokyti. Ar neužteks? Juk dėl mokslo nesėdėsi namie, galėdamas uždirbti keletą rublių. Ir pinigą atsineši, ir vienu pilvu bus mažiau.

Ant Juozuko ta baisioji naujiena užvirto taip ūmai, taip netikėtai, jog iš pradžios buvo jis visai apsvaigintas ir nebegalėjo gerai suprasti savo nelaimės. Tik vis jam rodėsi, jog ta siena ant jo griūva. Nuskutęs dar kelias bulbes, atsisėdo lovos gale.

Kas dabar su juo bus? Lig Kalėdą tarnauti, o kada į mokslą? o juk jis žadėjo eiti tuojau, ganyti pabaigęs...

Žaibu perlekia jam per galvą visa, kas panelės buvo sakyta apie knygas. Yra ten apie žvaigždeles, apie jūrias-marias, apie visokius žmones, ir žvėris, ir paukščius, ir kaip žmonės kitąsyk gyveno... Dievulėliau!

A pima jį bausis nusiminimas. Dabar rodos jam, kad jį į gilų, tamsų rūšį stumia. Baisu tame rūsyje, juoda, o išėjimo nėra. Jis nenori čia būti, jis bijo. Jis čia užtrokš. Kaip išeiti? Kaip išeiti?!

Motina pašaukė prie vakarienės. Juozukas atsisėda į savo vietą prie stalo. Bet valgyti nenori. Nei žiūrėti į garuojančią bulbienę. Jo skruostai raudoni, lūpos dreba.

— Mamyte, neleiskite manęs į „služmą“!...

— Na! Bene užsimanei ponu tapti? Mat, priprato jau tinginiuoti į tą mokslą beeidamas — tarė Žiškienė.

— Gana bus mokyties. Juk ne ponaitis esi. Užteks tau. Domuks namie, tau reik eiti. Dykai, brač, nesėdėsi — sako Žiška.

— Tai atiduokit tikrai lig rudens... ne lig Kalėdų — skamba vėl skausmingas, maldaujamas balselis.

— Tylėk, Juozuk, a girdi, nežinėk! — šaukia supykusi Žiškienė. — Lig rudens! O nuo rudens miegosi, ką? Ar gal į mokslą vėl eisi? Ne jau, gana pinigų traukus! Kol buvai mažas, mes tau davėme, dabar tu turi duoti tėvams.

Ūmai Juozukas pradeda balsu verksti, ir tą pačią valandą motinos ranka smarkiai drožia jam per nugarą.

— Ak tu, verkšly, bjauryste! Kad aš čia tavo balso negirdėčiau!

Juozukas, pašokęs nuo suolo, išbėga iš trobos į kiemą. Bijo savo verksmu dar daugiau įerzinti tėvus.

Naktis tokia tyli, sidabrinė, deimantinė. Toje milžiniškoje ramybėje ir tyloje vaiko kūkčiojimai pražūva be žymės. Nesumirkčioja stipriau nei viena žvaigždėlė ton aukštybėje; neužtemsta čia žemai nei vienas deimantas. Prieš pasaulio didumą ir begalinę, prieš tvarką ir harmoniją jame viešpataujančias, kas yra ta maža, skausmo kankinama vaiko sielė?

Rudkis, pamatęs Juozuką, atbėga prie jo ir ima jam rankas laižyti. Tas šuns glamonėjimas dar daugiau sugraudina vaiką. Koks jis vienas, koks bėdinas, koks apleistas! Vienas Rudkis jį temyli. Apkabinęs šuns kaklą, glaudžia savo galvelę prie jo gaurų.

⁴⁴prietelis (brus.) — bičiulis, draugas. [przypis edytorski]

Žinia, Tarnavimas

Tėvai, Nutarimas

Nusiminimas,
Abejingumas, Rimtumas

Griežtumas

Šuo, Užuojauta

— Rudkeli, kad tu galėtumei, neleistumei manęs į sluzmą... Tu mane leistumei į mokslą, Rudkeli...

O Rudkis, tarsi atsakydamas, laižo ašaras nuo jo veido.

Ir pražuvo, kaip sapnas, Juozuko laimė. Kuraitis žadėjo pasiimti jį, kaip tik pavasaris ateis. Vaikas gyveno nuolat neramus ir nuolat bijodamas, kad tas pavasaris greit neateitų. Rytą, vakarą meldėsi dabar ilgiau, negu pirma: prie savo paprastųjų poterių pridėdavo po vieną „Sveika Marija“, kad kuo ilgiausia būtų žiema.

O čia, kaip tyčia, pavasaris ėjo tokiais greitais žingsniais, kaip retai kada. Vaikai, grįždami iš mokslo, kasdien matė ilgas žąsų virves, traukiančias padangėmis. Vieversiai skambėjo jau ant laukų, o per šv. Juozapą pasirodė gužučiai. Grioviuose prie kelių geltonavo jau pirmieji žiedai. Dienos buvo šiltos, kaip vasarą. Saulė bėrė auksą saujomis, norėdama kuo — greičiausiai pažadinti žemę.

Vaikai išbiro į kiemus ir gatves, laimingi, ilgajai žiemos nelaisvei pasibaigus. Palinksmėjo visi žmonės.

Tik vienas Juozukas vis ėjo liūdny⁴⁵. Kiekvienas šiltesnis saulės spindulys, lyg strėla, vėrė jam širdį.

Mažne visai nebebėgiojo ir nebežaidė su vaikais. Kiek tik laiko turėjo, vis mokėsi ir mokėsi. Norėdamas kuo daugiausiai išmokti, kol tebebuvo namie, prašė panelę daugiau jam užduoti.

Kad tik kaip nors tą elementorių pabaigus... Paskui jis sau vienas atkartos, ganydamas. Rašyti ir skaityti troboje, žinoma, vargu galės. Jis žino, kad „sluzma“ ne „zabova“⁴⁶ — reikia gaspadoriui darbą dirbti, ne mokyties. O kad nedirbsi, gaspadorius sudroš per sprandą dar skaudžiau už mamytę.

Blovieščia⁴⁷ dieną Žiškienė susitiko su Kuraičiu, kurs pasakė, poryt atvažiuosiąs jau Juozuko parsivežti.

Ant rytojaus Juozukas paskutinį kartą nuėjo pas panelę. Širdis plyšo jam mąstant, jog niekadoms jau nebeatsisės savo vietoje už baltojo stalo; niekadoms nebeprisilenks ant jo meilusis panelės veidas, visados šypsas ir geras; jos rankelė niekadoms nebepaglostys jo plaukų, kaip visados glostydavo, jam gerai lekciją išdavus.

Sudieu tau, mėlynasis kamuoly! Juozukas nebeišgirs nieko apie tave. Sudieu jums, knygos, kuriose surašyta tiek gražybių! Ar Juozukui teks kada nors jas pažinti?

Atsisveikindama, mokytoja davė Juozukui knygelę, įsakydama, kad bandytų skaityti, ganydamas.

— Nenuliusk, vaikeli. Lig Kalėdų pats paskaityk, o nuo Kalėdų vėl ateisi pas mane.

Vaiko akys buvo pilnos ašarų; vos ne vos iškentė neverkės.

Kažin, kaip bus nuo Kalėdų. Ar leis tėvai? O gal ir ateis... gal. Ant rytojaus, susirišęs i nosiniukę savo knygeles, išvažiavo Juozukas „į sluzmą“.

Malda, Viltis

Darbas, Liūdesys

Tarnavimas, Mokslas, Viltis

⁴⁵ *ėjo liūdny* — darėsi vis liūdnesnis. [przypis edytorski]

⁴⁶ *zabova* (sl.) — linksmybės, žaidynės. [przypis edytorski]

⁴⁷ *blovieščia* (brus.) — nelemtinga. [przypis edytorski]

Wszystkie zasoby Wolnych Lektur możesz swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać pod warunkiem zachowania warunków licencji i zgodnie z **Zasadami wykorzystania Wolnych Lektur**.

Ten utwór jest w domenie publicznej.

Wszystkie materiały dodatkowe (przypisy, motywy literackie) są udostępnione na **Licencji Wolnej Sztuki 1.3**. Fundacja Wolne Lektury zastrzega sobie prawa do wydania krytycznego zgodnie z art. Art.99(2) Ustawy o prawach autorskich i prawach pokrewnych. Wykorzystując zasoby z Wolnych Lektur, należy pamiętać o zapisach licencji oraz zasadach, które spisałyśmy w **Zasadach wykorzystania Wolnych Lektur**. Zapoznaj się z nimi, zanim udostępnisz dalej nasze książki.

E-book można pobrać ze strony: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/ragana-i-sviesa>

Tekst opracowany na podstawie: Šatrijos Ragana, Į šviesa, Vilnius 1908.

Wydawca: Fundacja Nowoczesna Polska

Utwór powstał w ramach konkursu „Współpraca w dziedzinie dyplomacji publicznej 2013”, realizowanego za pośrednictwem MSZ RP w roku 2013. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji, o posiadaczach praw oraz o konkursie „Współpraca w dziedzinie dyplomacji publicznej 2013”. Publikacja wyraża jedynie poglądy autora i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP. Publikacja parengta įgyvendinant projektą „Wolne Lektury” (<http://wolnelektury.pl>). Skaitmeninė reprodukcija padaryta Fondo „Nowoczesna Polska”/Lietuvos kultūros paveldo — virtualioje erdvėje (<http://www.epaveldas.lt>), pasitelkiant egzempliorių iš bibliotekos kolekcijos. Veikalas sukurtas konkurso, įgyvendinamo 2013 m. bendradarbiaujant su Lenkijos Respublikos Užsienio reikalų ministerija — „Bendradarbiavimas viešosios diplomatijos srityje 2013” („Współpraca w dziedzinie dyplomacji publicznej 2013”) ribose. Leidžiama laisvai naudoti veikalą, su sąlyga, jog bus išsaugota aukščiau pateikta informacija, taip pat informacija apie taikomą licenciją, teisės turėtojus bei konkursą. Publikacija išreiškia tik autoriaus pažiūrą, todėl negali būti tapatinama su oficialiomis Lenkijos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos pažiūromis.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Monika Bogdziewicz, Paulina Choromańska.

ISBN 978-83-288-0781-5

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Wolne Lektury – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przekaż 1,5% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Wolne Lektury, KRS 0000070056.

Wspieraj Wolne Lektury i pomóż nam rozwijać bibliotekę.

Przekaż darowiznę na konto: **szczegóły na stronie Fundacji**.